

XV. VE XVI. YÜZYILLARDA FİLİBE ŞEHRİNDE İKTİSADİ HAYAT VE MESLEK GRUPLARI

Nurullah KARTA*

Özet: Yaklaşık 5000 yıllık bir geçmişe sahip olan Filibe, Osmanlı hakimiyetinden önce Haçlı saldırıları, Bizans ve Bulgar prenslerinin çatışmasına sahne olmuş, adeta harabeye dönen şehir, 1363’de Osmanlıların fethetmesiyle birlikte iktisadi ve ticari yönden önemli bir merkez haline gelmiştir. Osmanlı şehir oluşumunun ana unsurlarından olan camii,bedesten ve imarethaneler ticari hayatta önemli kurumlardır. XV. ve XVI. yüzyıllarda önemli ticaret yolları üzerinde bulunan Filibe şehri transit ticaret kavşağı ve aktif üretim merkezi konumundadır. Şehirde, ülkeler ve şehirlerarası pazarlar için üretim yapan meslek grupları ve sanat dalları gelişmiştir. Bu çalışmada, meslek ve sanat erbabı tahrir kayıtlarından tespit edilerek sektörel bazda ele alınıp incelenmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler : Filibe, iktisadi hayat, ticaret, meslek grupları, sanat, tahrir, imaret, camii, bedesten

I. Giriş

Filibe en eski devirlerden beri önemli ticari yollar üzerinde bulunmasından dolayı, siyasi-iktisadi bakımdan ciddi bir mevkiye sahip olmuş; özellikle eski Roma ticari yolunun buradan geçmesi nedeniyle Osmanlı öncesi dönemlerde birçok saldırı ve yağmalamaya da maruz kalmıştır¹ Şehir Osmanlı hakimiyetine girmeden önce M. Kiel’in² ifadesiyle “VII. yüzyılda eski Bulgar imparatorluğu ile Bizans arasında hiçbir zaman bitmeyen bir mücadeleye sahne olmuştur”. XIII. ve XIV. yüzyıllarda Bulgaristan’ın şimdiki güney batı bölgesi olan bu coğrafya, hiçbir insanın bulunmadığı ıssız ve boşaltılmış bir toprak parçası halindeydi. Filibe ile Edirne arasında kalan 150 kilometrelik şerit çok zor yaşanılabilecek bir yerdi. Sınırdaki müstahkem kaleler, Andronikos II ve III’ün ve Kantakusinos Philipopol ile Pakolgosler’in taht mücadeleleri yüzünden harap olmuş ve XIV. yüzyılın iç savaşı, yukarıda belirttiğimiz 150 kilometreye varan bölgeleri tamamen ıssızlaştırmıştı³.

Ancak, Osmanlıların Filibe ve civarını kesin fethinden sonra bu bölge şenlenecek ve rahat yüzü görecektir. Osmanlı iskan politikası⁴ gereği büyük ölçüde yatırımlara girişilmiş ve münhal olan bu yöredeki hemen hemen bütün

*: Öğr. Gör. Dr., Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Tarih Eğitimi ABD.

¹ Konstantin Yosif İreçek, Belgrad İstanbul Roma Askeri Yolu, çev. Ali Kemal Balkanlı, Ankara 1990, s.97; A. Kemal Balkanlı, *Şark-ı Rumeli ve Buradaki Türkler*, Ankara 1986, s. 84.

² M. Kiel, “Bulgaristan’da Eski Osmanlı Mimarisinin Bir Yapıtı, Kalegerevo-Novazagora’daki Kıdemli Baba Sultan Bektaşî Tekkesi”, *Belleten XXXV/137* (Ankara 1971), s. 45-47.

³ C. Jirecek, *Das fürstentum Bulgarien*, Prag-Wien-Leipzig, 1981, s. 48-52.

⁴ Ö. L. Barkan, “Osmanlı İmparatorluğu’nda Bir İskan ve Kolonizasyon Metodu Olarak Sürgünler” (I) *İFM*, XI/1-4 (İstanbul, Ekim 1949-Temmuz 1950) s. 524-569.

köy, tepe, otlak ve su kanallarına Türkçe ad verilmiştir. Bu adlandırma faaliyeti, Osmanlı'dan daha önce bu bölgede yerleşmiş bir toplum bulunmadığına delalet etmektedir⁵. Yeni köylerin kurulması ve toprağın işlenmesinde dini bağların kuvvetli olması da bu konuda önemli bir rol oynamıştır.

Filibe, önceleri üç tepenin üzerinde kurulmuş iken⁶ daha sonra özellikle de Osmanlıların fethinden itibaren Canlı Tepe, Boz Tepe, Cambaz Tepesi, Saray Tepesi, Nöbet Tepesi, Saat Tepesi, Pınarcık Tepesi, Gözcü Tepesi, Valeli Tepesi adlarıyla anılan dokuz adet yumru, yumru bozkayalı, dere ve tepeler arasında bağlı, bahçeli, geniş bir ovanın üzerinde yayılmıştır⁷. Coğrafi konumu nedeniyle, önemli bir kavşak üzerinde her dönemde bir geçiş noktası olma özelliği göstermektedir. Yaklaşık 5000 yıllık bir tarihe sahip olan Filibe, çeşitli kavimlerin kontrolünde kalmış⁸ ve Romalıların hakimiyetine girdikten sonra, kültürel ve ekonomik yönden Balkanların en önemli merkezlerinden biri haline gelmiştir. Haçlı saldırıları, Bizans ve Bulgar prenslerinin çatışmasına sahne olan şehir yakılıp yıkılmıştır. Adeta harabeye dönen şehir, 765 H./1363'de Türklerin fethiyle birlikte ekonomik ve kültürel yönden gelişimi sağlamıştır⁹.

II. İktisadi Hayat ve Ticaret

İktisadi ve ticari bakımdan Filibe, XV.-XVI. yüzyıllarda önemli ticaret yolları üzerinde bulunuyordu. Orta kol üzerinde İstanbul'dan başlayan yol, Edirne üzerinden Balkanlara gidiyor ve bunun yanı sıra Filibe'den Tatar Pazarı'na geldikten sonra ikiye ayrılarak bir kolu Sofya-Niş Belgrat üzerinden Macaristan'a, Diğeri Köstendil-Üsküp-Sarayovası-Mostar'dan geçerek Dubrovnik'e ulaşıyordu¹⁰. Ayrıca Üsküp'den Filibe (Plovdiv)'e giden ve oldukça sık kullanılan önemli bir yol bağlantısı da yer almaktaydı. Bu yolu 1487'de Bonsignon, 1499'da Arnold Von Harft ve 1513'te ise Felix Petancic isimli seyyahlar kullanmışlardır.¹¹

Ticaret yolları üzerinde bulunan Filibe, klasik bir Osmanlı şehri özelliği taşımaktadır. Bilindiği üzere Osmanlı şehir oluşumunun ana unsurları cami, bedesten ve imaret siteleridir. Şehrin diğer yerleşim alanları ile bağlantısı yollarla sağlandığı için buraların her iki yakasında ekonomik etkinliklerin gerçekleşmesine yönelik çarşı ve pazar yerleri kurulmuştur. Ülkeler arası yol

⁵ Kiel, "Bulgaristan'da Eski Osmanlı", s. 45-47.

⁶ Balkanlı, *Şark-ı Rumeli*, s. 82.

⁷ Evliya Çelebi, *Seyahatname*, III.-IV., İstanbul, 1979, s. 286-303.

⁸ P. Tuğlacı, *Bulgaristan ve Türk Bulgar İlişkileri*, İstanbul, 1984, s. 935.

⁹ *Aşık Paşazade Tarihi*; İstanbul 1332, s. 24; Mehmet Neşri, *Kitab-ı Cihan-nüma I*, haz. F. R. Unat- M. A. Köymen, Ankara, 1995, s. 187-189.

¹⁰ H. İncalcık, *The Otoman Empire The Classical Age, 1300-1600*, London 1973, s. 122-124, 146-147.

¹¹ S. Yerasimos, *Les Voyageurs, Dans L'Empire Ottoman (XIV-XVI.Siecles)*, Ankara, 1991, s. 43-55; M. T. Gökbilgin, "Kanuni Sultan Süleyman Devri Başlarında Rumeli Eyaleti, Livaları, Şehir ve Kasabaları", *Belleten XX*, Ankara, 1956, s. 147-185; M. İnbaşı, *Osmanlı İdaresinde Üsküp Kazası, (1455-1569)* Basılmamış Doktora Tezi, Erzurum, 1995, s. 189.

güzergâhı üzerindeki konumu itibariyle transit ticaretin kavşağı, aktif üretim merkezi veya hinterlandı geniş liman gibi belirli nitelikte paya sahip ve şehir merkezlerine önemli bir ticaret ortamı sağlayan bedesten yapılmıştır¹².

Şehirlerin iktisadi hayata katkısı nisbetinde bir büyüklükte çarşı bölgesinin merkezi bir noktasına inşa edilen bedesten, fonksiyonları ile ticari faaliyetlerin odaklandığı başlı başına bir müessese olduğu kadar; sağlam fiziki bünyesiyle ticaretin merkezi konumunda, sade fakat görkemli mimarisi bakımından da varlık gösterdiği gibi şehir görünümünü etkileyici bir yapıdır¹³. Etrafında sadece bir gece geçirmek için değil, aynı zamanda ticaret için hanlar bulunmaktadır. Genelde büyük şehirlerin merkez camileri de burada yer alırlar. Bu yapılanma şehrin diğer noktalarına doğru uzanır. Yayılmanın mihrini de bedestenden başlayan ve uzun çarşı denilen geniş cadde oluşturur. Uzun çarşı aynı zamanda şehirde her türlü mal ve hizmet erbabının bulunduğu kesimdir. Bu çarşıya açılan sokakların her birinde ayrı iş kolunda mal ve hizmet üreten esnaf örgütleri yer alır. Şehirde, ülkeler ve şehirler arası pazarlar için üretim yapan sanat dallarının bedestene yakın bulunması ve merkezde yer alması Osmanlı şehirlerinin çarşı ve pazar düzenidir¹⁴. Bu durum bütün Osmanlı şehirleri için söylenebilir. Pazar açısından da aynı şey söz konusudur.

Aynı malların üreticileri imalatçıları yada satıcıları birbirlerine yakın yerlerde yerleşmektedirler. Şehirde genel bir merkez fonksiyonunu üstlenmiş olan cami yakınında kitapçılar, ciltçiler, deri eşya satıcıları ve terlikçiler bulunur. Bunun yanı sıra dericileri dokumacılar, marangozlar ve çilingir ile bakırcılar takip eder, merkezden uzak yerlerde demirciler yer alır. Çoğunlukla alıcıları köylülerden olan ve şehrin giriş kapılarına yakın yerlerde konuşlanmış saraçlar, eğerciler ile şehrin en dışında da tabakhane, boyahane, imalatçılar ve çömlekçiler bulunmaktadır¹⁵. Klasik Türk-İslam şehirlerinde görülen, fakat genelde şehir merkezlerinin hepsinde bedesten olup olmadığı kesin olarak bilinmemekle beraber, Filibe’de bir bedestenin olduğu¹⁶ ve diğer İslam şehirlerinde de böyle bir yapılanmanın varlığından söz etmek mümkündür.

XVI. yüzyılda yaklaşık 4000 kadar nüfusuyla Rumeli’nin en büyük şehirlerinden biri olan Filibe’nin zengin bir iktisadi hayata sahip bulunduğu, tarım ürünleri ile farklı sanat dallarındaki imalatı ile uluslar arası düzeyde

¹² Ö. Ergenç, “Osmanlı Şehrinde Esnaf Örgütlerinin Fiziki Yapıya Etkileri”, Türkiye’nin Sosyal ve Ekonomik Tarihi (1071-1920), Ankara, 1980, s. 104-106.

¹³ M. Tuncel, “Türk Mimarisi’nde Bulgaristan’daki Bedesten Binaları”, *Balkanlarda Kültürel Etkileşim ve Türk Mimarisi Uluslar arası Sempozyumu Bildiriler* (17-19 Mayıs 200) II, s. 723-744.

¹⁴ Ergenç, *Osmanlı Şehrinde* s. 105.

¹⁵ Ergenç, *Osmanlı Şehrinde* s. 104-106.

¹⁶ Filibe’deki Bedestenin yıkılış sebebi bilinmemektedir. Bulgarca yayınlarda “Golemıyat Bezıstan” Büyük Bedesten adıyla ifade edilmektedir. Bkz. H. D. Peev, “Golemıyat Bezıstan u Plovdiv” *Godışnik Narodn Arheologıski Muzey Plovdiv, I* (NAMP, 1) Plovdiv, 1948, s. 204-207; Semavi Eyice, “Bedesten” *DİA V*, 302-311.

ticaretin önemli bir merkezi olduğu kayıtlardan anlaşılmaktadır. Ancak bu tür faaliyetlerin nirengi noktasını oluşturan bedestenin inşa tarihi ve banisini tespit edemedik. Bazı seyahatnamelerde çok az bahsedilen bedesten, 1568 yılında Marcantonio tarafından görülmüştür¹⁷. XV. yüzyılda yapıldığı ileri sürülen bedestenin yeri yaklaşık olarak, şehri kuzey-güney doğrultusunda kat eden ana yolun (uzun çarşı) doğu tarafındaki Hacıyan Mahallesinde idi. Bundan başka çarşıda 880 dükkan ve köprü başında Ulu Cami (cami-i kebir)'ye kadar 1060 adım uzunluğunda geniş bir cadde ki baştan başa büyük taşlarla eski usul üzere döşelidir. Tahta kale çarşısı da uzun çarşıya ulaşmakta ve bedestenin güney-batısından Ulu Cami (Cuma ya da Sultan Murad Hüdavendigâr Cami) ve bunun batı yakasındaki Cuma Meydan'ından kuzeye uzanmış uzun çarşının doğu kenarında Kurşunlu Han olmak üzere bu büyük binalar birbirlerine yakın bulunmakta idi. Geniş bir sahaya yayılan çarşı, bölgenin çeşitli noktalarına serpiştirilmiştir¹⁸. Bunun dışında Dede Han, Hacı Hafız İsmail bin Abdullah Ağa Hanı, Kurşunlu Han, Kethüda Mehmed Paşa Hanı, Orta Pazar Hanı, Rüstem Paşa Kervan Sarayı, Şahabeddin Paşa Hanı, Şahabeddin Paşa Kervansarayı, Tahtakale Hanı, Varoş Hanı, Zal Mehmed Paşa Hanı, Lala Şahin Paşa Köprüsü ve Saat Kulesi, Filibe'nin diğer yapılarıdır¹⁹. Ayrıca kaynaklarda Filibe'de bir sarayın yaptırıldığı konusunda şöyle bir hüküm yer almaktadır.

Filibe'de mera yerine saray bina edilmiş ve bunun üzerine doğan anlaşmazlıkla ilgili olarak selh-i rebî'ü'l-ahar 972-/04.12.1564 Pazartesi tarihli Filibe kadısına gönderilen hükümde Filibe yakınlarında vaki olan saray ve çayırında bina olan hamam yerleri için bizzat Filibe ahalisi "mer'amızdır" diye müdahale edip münaza'a ettiklerinin duyulduğu vurgulanarak padişahın ağzından bu yerin fethinden sonra saray bina olunması kararı verilmiş olduğu, sarayla ilgili yerlerin ve çayırların hudud ve sınırının tayini belirtilmiştir²⁰. Filibe'nin fethinden hemen sonra kararlaştırılmış olan sarayı Şehabeddin Paşa'nın yaptırdığı bilinmektedir. Ayrıca belgelerde Durbey Mahallesi'nde bir

¹⁷ Yerasimos, *Les Voyageurs*, s. 278.

¹⁸ Tuncel, *Türk Mimarisinde*, s. 730.

¹⁹ E. H. Ayverdi, *Avrupa'da Osmanlı Mimari Eserleri, Bulgaristan, Yunanistan, Arnavutluk IV*. İstanbul, 2000, s. 31.

²⁰ "geçmişten beri saray-ı âmirenin hududu dahilinde olan yerler ve çayırlar meramızdır diye müdahale olunup münaza'a konusu yapılmaya sebep ve ba'is nedir" diye sorulur. Özellikle fetih zamanından itibaren kimse kalmayıp "saray bina olunduktan sonra toplanmış ve yerleşmiş olanların varlığı ma'lum ve açıktır" buyrularak devamlı kadıya hitaben "hük-m-i şerifim varıcak niza' olunan mahal kasaba-i mezbure halkının kadim-ü'l-eyyamdan ila yevmina haza tavarları yürüyegeleceği mer'aları olub sonradan alınub, saray-ı âmirem yerlerine ve çayırlarına ilhak olunmuş olmayıp feth-i hakanîde saray bina olundukda hudûd-ı muayyene ile mahdud olan hassa saraya müteallik yerler ve çayırlara sonradan cem olan kimesneler ol-vecihle dahl edüp mer'a da'vasın edenler ise ca'iz değıldür. Tamam-ı dikkat ve ihtimam üzere görüp hakikat-ı haline muttali olup sıhhat-i üzere yazup arz edesun diye fermân olunur". H. Arslan, *XVI. Yüzyıl Osmanlı Toplumunda Yönetim, Nüfus, İskan, Göç ve Sürgün*, (İstanbul) 2001, s. 297-298.

sarayın kaydını daha tespit ediyoruz²¹. Muhtemelen daha sonra çeşitli yerlerden gelenler sarayın etrafına yerleşerek şen ve imar hale getirmişlerdir. Mamur bir şehirde de ticaret ve zanaatın gelişmesi tabiidir.

Filibe’de ekonomik hayat ve onu oluşturan sanat kollarına geçmeden önce genel olarak Osmanlı Devleti’nde ticaret ve tacirlerin durumu ortaya konulacaktır.

Osmanlılarda ticaret denilince başlıca iki tür faaliyeti düşünmek gerekir. Birincisi “ehl-i hırfet” denilen sanatkârların ürettiklerini dükkanlarında pazarlama biçimidir; ikincisi ise bir başka beldeden ya da ülkeden getirdiklerini satan ya da satmak üzere götüren tüccarın yaptığı işlerdir²². Özellikle bu ikinci faaliyet daha rahat ve bazı sınırlılıklarının dışında bir anlamda devletçe özendirilerek sürdürülmüştür. Osmanlı Devleti’nde köylü ya da sanatkarın üretim tekniklerinde ve yoğunluğunda değişikliği sınırlayan kurallar söz konusu iken, tüccar ve sermaye birikimi yapabilen esnaf örgütlenmesi içinde çok da kurallara bağlı olmayan bir ticaret girişimciliği görülmektedir²³. Nitekim belgelerde büyük sermaye sahibi ve uzak diyarlara seferler yapan kişiler “hâce” ya da “hâceği” gibi ünvanlarla anılmaktadır²⁴. Filibe’de de bu sıfatla anılan kimseler bulunmaktadır. Bu ticaret erbabı tahrirlere göre sayısal olarak Tablo III’te gösterilmiştir.

Ayrıca, Osmanlı Devleti, çok geniş alanlar üzerinde egemen olarak güven sağlamış, birbirinden uzak bölgeleri aynı otorite altında toplamış, böylelikle iktisadi bir birliği de oluşturmuştur²⁵. Osmanlılar zamanında doğu-batı yönünde evrensel yol şebekesine bağlı işlek bir ulaşım ağı fonksiyonel hale gelmiştir. Bu yol ağının her kol üzerindeki menziller arasında at, katır ve deve kervanlarının sefer yapmalarına imkân hazırlanmıştır. Menzil örgütü sayesinde devlet hızlı haberleşme sağlamıştır²⁶. Filibe şehir merkezinde bu görevlileri ifa eden kimselerin kaydına rastlanılmıştır.

XV. ve XVI. yüzyıllarda Filibe’de diğer Osmanlı şehirlerinde olduğu gibi bir pazar yerinin olduğu²⁷ ve bu pazarda üreticilerin ürünlerinin sergilendiği bilinmektedir. Nitekim üretilen yağ, bal ve peynirin “Selanik Yahudileri veya bir başkasına değil, Edirne zahiresi için gelen bakkallara satılması”na ilişkin bir

²¹ TD. 1001, s. 538; TD. 648, s. 281.

²² H. İnalçık, “Osmanlı İmparatorluğunun Kuruluş ve İnkişafı Devrinde Türkiye’nin İktisadi Vaziyeti Üzerine Bir Tetkik Münasebetiyle”, *Belleten*, XV/60 (1951), s. 629-690; aynı mlf. XV. Asır Türkiye İktisadi ve İctimai Tarihinin Kaynakları, *İFM*, XV. (İstanbul, 1953-54), s. 51-57.

²³ H. İnalçık, “Bursa’da XV. Asır Sanayi ve Ticaret Tarihine Dair Vesikalar”, *Belleten* XXIV/93 (1960), s. 45-102.

²⁴ H. İnalçık, “XV. Asır Türkiye İktisadi ve İctimai” s. 51.

²⁵ H. İnalçık, “XV. Asır Türkiye İktisadi ve İctimai” s. 51-57.

²⁶ N. Tuleçkov, “Kranipitnata Arhitektura na Kısnoto Srednovekovie”, *Bulgarsko Arhitekturno Nasledstvo* Sofiya, 1994, s. 28-74 Bu makalede Osmanlı yol şebekesi ile ilgili başlıca şehir ve yapıların görüntüleri ve çizelgeleri yer almaktadır.

²⁷ İnbaşı, *Üsküp*, s. 191.

hüküm yer almaktadır²⁸. 1291/1874 Edirne Vilayet-i Salnamesi'nde merkez meydanında her hafta pazar kurulduğuna, XV. ve XVI. yüzyıllarda olduğu gibi, XIX. yüzyılda da Filibe'nin iktisadi hayatında bir canlılığın olduğunu, merkez kaza ahalisinin alım satım için gelip gittiklerini ve pek çok insanın civar kaza ve köylerden Filibe'ye geldiğini, hayvan, zahire, sebze, yemiş vs. ürünler için mevkiiler tesis olduğuna dair kayıtlar bulunmaktadır²⁹.

XVI. ve XVII. yüzyıllarda şehri gezen seyyahlar, Filibe'nin ticari ve iktisadi hayatıyla ilgili önemli bilgiler sunmaktadırlar. Bu seyyahlar; Polonyalı Simeon, Philippe Du Fresce-Canay, Hans Dernschwam, Karl Tebly, Adam Wenner ve Evliya Çelebi'dir.

Polonyalı Simeon (1608-1619) "Büyük Huluba (Filibe) şehrine vardık. Huluba şehrinde pirinç çıkar, fakat mısır pirinci gibi olmayıp kırmızı renktedir", şeklinde bilgi vermektedir³⁰. Philippe Frasné Canaye, 1573 tarihli "Voyage du Levant"³¹ adlı eserinde "Meriç nehrinin kenarında çok geniş bir düzlüğün ortasında bulunan Filibe'ye otuz kemerli ahşap bir köprüyü geçerek girildiğini şehrin eski durumuna göre çok büyümüş ve asgari yedi mil çevresinde olup, bütün evlerin Türk tarzında fakat pek alçak hanlar olduğunu" söyler. Adı geçen müellif aynı zamanda evinde misafir olarak kaldığı Raguza tercümanının verdiği malumata istinaden padişahın Filibe ve civar yerlerde senede 570 yük akçe geliri olduğunu ve bu gelirlerin pirinçten 190, demir madenlerinden 70, nehirden çıkarılan altından 70 yük akçeden oluştuğunu bildirmektedir. 1568 yılında Filibe'ye gelen Marcantonio Pigafetta³² Filibe'nin kale surları ve bedesteninden bahsetmektedir. Yine 15 Ağustos 1553 tarihinde Filibe'yi ziyaret eden Hans Dernschwam ise Filibe'ye gelmeden şehrin varoşunda sol tarafta büyük bir kervansaray olduğunu ve Meriç üzerinden bir köprü ile Filibe'ye girildiğini, şehrin surunun olmadığını beyan ederek şehrin üç dağın eteğinde nehir kenarında kurulmuş tek katlı evlerden oluştuğunu kaydetmektedir. Adı geçen seyyah, şehirde bir çok mescidin olduğundan ve kubbeleri kurşun kaplı çok büyük şahane bir camiden söz etmektedir. Ayrıca şehrin çıkış kısmında ahşap evler ve bakkal dükkanlarının olduğunu yazmaktadır³³. Sefir Rainhard Lubenau'da 29 Ağustos 1583'te Filibe şehrini görmüş ve onun ifadesine göre de Filibe şehri diğer dağlardan tecrit edilmiş tabiri caizse koparılmış üç tepeden biri üzerine kurulmuş, sanki özel bir maksatla bir başı süsleyen şeref tacı gibi ortaya oturtulmuş, şehrin etrafından Almanya'da buğday yetiştirir gibi, bataklık

²⁸ 7 Numaralı Mühime Defteri (975-976/1567-1569), Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, Yay. No: 37, Ankara, 1998, s. 22.

²⁹ *Salnâme-i Edirne* 1291 13/2 s. 141-151, T. Nicolaj, *La Ville Balkanique aux. XV-XIX*, Bucarest, 1980, s. 331.

³⁰ H. D. Andreasyan, *Polonyalı Simeon'un Seyahatnamesi 1608-1619*, İstanbul, 1964, s. 24.

³¹ P. Frasné Canaye, *Le Voyage du Levant*, Geneve, 1980, s. 41-43.

³² Yerasimos, *Les Voyageurs Dans*, s. 278.

³³ Hans Dernschwam, *İstanbul ve Anadolu'ya Seyahat Günlüğü*, çev. Yaşar Önen, Mersin, 1992, s. 41.

ve sulak yerlerde pirinç yetiştirildiğini gördüğünü belirterek Raguzalı tüccarlardan söz etmektedir³⁴.

Filibe şehrinin iktisadi hayatına ilişkin en teferruatlı bilgiyi XVII. yüzyılda ziyaret eden Evliya Çelebi'den öğrenmekteyiz. Filibe için "Tahtakale çarşısı dahi mamurdur, balık pazarı, bezzazlar pazarı, gazzazlar pazarı, attarlar pazarı gayet mamurlardır. Kargir binalı, kavi kapılı bir bedesteni var. Cemi diyarın zil kıymet malları anda bulunur. Bir çarşı daha karşı varoшта var ki, 300 dükkanlıdır. Rumeli şehrinde on adet benzer şehirlerinin evvelkisi ikinci hükümet merkezi Edirne'dir, sonra Selanik şehridir. Sonra Serez'dir, sonra Yenişehirdir, sonra Sofya şehridir. Sonra cennet gibi büyük Belgrat şehridir. Sonra Budin Kalesi'dir. Sonra mamur şehir Bosna Sarayı'dır. Sonra acayip şehir Üsküp Kalesi'dir. Sonra bu Filibe şehridir ki hepsinden şirin ve hepsinden bolluk bir büyük şehirdir ki her gün binlerce yükler çözülür, denkler bağlanır, tüccar oğlu tüccar yeridir. Günden güne mamur olmaktadır"³⁵ demektedir.

Çarşı içinde Zal-Paşa Hanı, Dede Hanı, Şahabettin Paşa Hanı, Orta Pazar Hanı, köprüünün karşı başında Varoş Hanı bulunmaktadır. Çelebi, bunların hepsinin kurşun örtülü olduğunu yazmaktadır. Çarşıdan söz ederken seksen dükkanın ve bin altmış adım uzunluğunda döşeli geniş bir caminin olduğunu kaydederek halkı keyif ehlidir, bilginleri, şeyhleri, hatipleri çoktur. Hele kadılar tafesi hesapsızdır. Ayanın hizmet ehlidir. Elvan çukalarla süslü elbiseler giyerler. Çelebi'nin Filibe'nin tam bir tüccar şehri olduğu yönündeki ifadeleri ile tespitlerimiz örtüşmektedir. 1568'de on üç (tacir-tüccar) 1570'de altı, 1585'de on üç ve 1613'de on adet tahrir defterlerinde kayıtlıdır³⁶.

Filibe'de bulunan sanat ve ticaret erbabı hakkında 1489, 1520, 1568, 1570, 1585 ve 1613 tarihli tahrir defterlerde geniş ve teferruatlı bilgiler bulunmaktadır. Söz konusu defterlerde, şehirde ikamet eden Müslim ve Gayrimüslim tebanın isimleri ve hemen altına ya da üstüne hangi meslekle uğraştıkları da tek tek kaydedilmiştir.

XV. ve XVI. yüzyıllarda Filibe şehrinde yaklaşık 140 civarında meslek kolu bulunmaktadır. Şehirde yaşayanların % 70'inin bir mesleği olduğu görülmektedir. Bu da şehrin iktisadi ve ticari hayatının ne kadar canlı olduğuna işarettir. Bu mesleklerin isimleri kendi kategorileri içinde ve tahrir kayıtlarındaki tahrirlere göre sınıflandırılmışlardır. Yine her meslek kategorisinde Müslim-Gayrimüslim teba sayıları belirtilmiştir.

Genel olarak ifade edecek olursak şehirde 1489 tarihinde yirmi altı Müslüman, dört Hıristiyan ve bir de Çingene mahallesi bulunmaktadır. Daha sonraki tahrirlerde Müslüman ve Gayrimüslim mahallelerin sayısı artmıştır. Mahalle sayısı 1520 ve 1530'da yirmi dokuz Müslüman, dört Hıristiyan ile Yahudi ve Çingene cemaati olmak üzere otuz beş mahalleye yükselmiştir.

³⁴ Karl Tebly, *Dersaadette Avusturya Sefirleri*, çev. Selçuk Ünlü, Ankara, 1987, s. 116.

³⁵ Evliya Çelebi, *Seyahatname III*, s. 296-303.

³⁶ TD. 65, vr. 48-56; TD. 494, s. 518-531; TD. 648, s. 274-286.

Bundan sonraki 1568, 1570, 1585 ve 1613 yıllarında mahalle sayısı otuz üç Müslüman, beş Hıristiyan, bir Yahudi, bir Çingene ve birde hariçten gelen Haymane (çadircı) olarak adlandırılan mahalle eklenerek toplam kırk bir mahalleye ulaşmıştır.

III. Meslek Grupları ve Sanat Dalları

Filibe’de, üretim dallarını ve meslek gruplarını dokuz ana başlık altında toplamak mümkündür. En genel ifadeyle bu meslek grupları şunlardır³⁷.

- 1- Dokumacılıkla ilgili esnaf kolları,
- 2- Dericilik ve deri mamulleri ile ilgili meslekler,
- 3- Yiyeceklerle ilgili meslekler,
- 4- Alet imalı ile ilgili meslekler,
- 5- Ticaretle ilgili meslekler,
- 6- Taşımacılıkla ilgili meslekler,
- 7- Bina yapımı ile ilgili meslekler,
- 8- Temizlik kolları ile ilgili meslekler,
- 9- Muhtelif meslek kolları

Tablolar halinde görüleceği gibi bu meslek kollarının içinde bir meslek dalının birkaç şekilde isim aldığı görülmektedir. Örnek olarak başmakçı-papuççu, pazarcı-bazari hace-tacir, eşekçi-hergeleci, hizmetçi-halayıkçı, derzi-habbâr, bevvap-kapıcı, sucu-saka, kuyumcu-zerger, habbâz-etmekçi vs.

Meslekler içerisinde en fazla çeşitlilik deri işleri ve ayakkabıcılıkla uğraşanlar, en az çeşitlilik ise marangozlukla uğraşanlar arasındadır. Dericilik sektöründe çalışanların sayısı 1489’da otuz bir kişi, 1520’de on dört kişi, 1568’de yirmi sekiz, 1570’de yirmi üç, 1585’de yirmi sekiz, 1613’de otuz kişiye çıkmıştır. Bütün bu zamanlarda dericilerin hepsinin Müslüman olduğu da dikkat çekicidir. Yine bu kategori içinde gösterilen papuççu ve saraç da en yoğun meslekler arasında görülmektedir. Dokumacılık sektörü içerisinde yer alan meslekler ise; hallaç, terzi, abacı, çukacı, mutafçı, moytab, gazgani, hayat, bezzaz olmak üzere 1489’da seksen sekiz Müslüman beş de Gayrimüslim bulunmakta olup Tablo-I’de görüldüğü üzere 1520 tarihinden itibaren bu mesleklerin sayısında ciddi bir oranda azalma olmuştur. Muhtemelen bu tarihlerde bu sektörde bir kriz söz konusudur. Dokuma sektöründe yer alan abacı üretimine ilişkin 20 Za 978/1570 tarihli bir hükümdeki “Filibe’de dokunan abaların ziralarına dair Filibe kadısına hüküm ki Dergah-ı Muallam çavuşlarından olup Filibe nazırı olan abacı taifesinin adedi kadime üzere abaları on ikişer zira gelüp hâlâ sekiz ve dokuz mızra gelür ve mızraları ve makul olunan dirhemleri damgasız olup damga lazım olduğun bildirmeğin buyurdum ki vusul buldukta göresin arz olunduğu gibi olup adedi kadime muhalif abaları eksik olup ve zirâ ve dirhemleri tamgasız ise kadimden kaç zirâ idi ve

³⁷ Meslek gruplarının isimleri için bkz. İnbaşı, *Üsküp*, s. 193; B. Evren, *Osmanlı Esnafı*, İstanbul, 1999, s. 21.

dirhemleri dahi kanun-u kadime üzere tamgalaladasun” ifadeden de³⁸ anlaşılacağı üzere hem ticari ilişkilerin hem de üretimi yapılan abaların belirlenen hükümler doğrultusunda adeta bugünkü gibi marka ve miktarının tescil edilmesi gerektiği vurgulanmıştır. Evliya Çelebi de Filibe ekonomisinden söz ederken bu şehirde güzel iş yerlerinin varlığını belirtir. Ayrıca gazaz ve terziler becerikli ustalardır diyerek beyaz ve siyah elvan ve ince şayak abası olur ki bu abaların sırf Filibe şehrine has bir özellik taşıyor diye kaydetmektedir³⁹. Osmanlı şehirlerinden Lofça, Tatarcık, İslimye, Kızanlık gibi bazı şehirlerde aba ve şayak dokumacılığı gelişmiştir. Ancak XVI. yüzyılın ortalarından itibaren Filibe abasının ünü Osmanlı sınırlarını aşmış durumdaydı⁴⁰. XVIII. yüzyılda bu şehirlerde üretilen abalar sadece Osmanlı şehirlerine sevk edilmekle kalmıyor, ülke dışına da ihraç ediliyordu. Filibeli abacıların hazır giyime yönelmelerinden sonra Rodoplar’daki köyler de abacılığa başlamışlardır. XVIII. yüzyılda Şumnu ve Tirnov’dan yerli pazarlarına ve panayırlara aba gönderilmişse de Filibe abacılığının seviyesine ulaşamamıştır⁴¹.

Dokumacılık sektörü içerisinde yer alan önemli bir diğer üretim mamullerinden birisi de ipekçilik idi. Filibe’de 1489’da iki, 1516’da ve 1520’de beş, 1568’de bir, 1570’de de bir gazaz bulunmaktaydı. Dikkat edilirse bu meslek kolunda bir artış gözlenmemektedir. Özellikle Osmanlı Devleti’nin en meşhur ipekli dokuma merkezleri Bursa, İstanbul, Halep, Şam, Bilecik ve Amasya’dır. İpeklerin kalitesi cins ve miktarına göre belirlenirken altın ve gümüş, sırma on bir zira uzunluğundaki bir topta ne kadar altın ve gümüş sırma bulunacağı narh defterlerinde belirtilmiştir⁴². Çullah üretimi ile ilgili olarak Filibe’de 1489’da bir Müslüman bir Gayrimüslim, 1520’de bir Müslüman ve 1570’de de bir Müslüman ve bir Gayrimüslim bulunmaktaydı. Bununla ilgili bir hükümde⁴³ “Filibe Üsküp ve Gümülcine kadılarına hüküm ki yeniçeri çuhası işleyen Yahudi taifesi adem gönderüb bazı tacirler yapağı alup gemilerine tahmül idüb frengistana iletmekten yapağı müzayaka çekilir deyü bildirmeğin men edesin deyü hükm-i şerif yazılmıştır.” Hükümden de anlaşılacağı üzere yapağının müzayaka yolu ile çekilmesinin yasaklanması istenmektedir.

1489-1613 yılları arasında Filibe’de dokumacılık sektöründe çalışanlar ve bunların tarihlere göre sayısı aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

³⁸ A.Refik, *Türk İdaresinde Bulgaristan (973/1255)*, İstanbul, 1989, s. 16-17.

³⁹ Evliya Çelebi, *Seyahatname*, III-IV, s. 296-303.

⁴⁰ Todorov, “XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Bulgaristan Esnaf Teşkilatında Bazı Karakter Değişmeleri”, *İFM. XXVII/1-2* İstanbul, 1969, s. 2-11.

⁴¹ Todorov“XIX. Yüzyılın İlk,” s.2-11.

⁴² M.S.Kütükoğlu, *Asakir-i Mansure-i Muhammediyye Kıyafeti ve Malzemesinin Temini Meselesi*, Doğumunun 100. Yılında Atatürk’e Armağan (İstanbul 1981), s.551-552; H. Sahillioğlu “XVII. Yüzyılın Ortasında Sırma Keşlik ve Altın-Gümüş İşlemeli Kumaşlarımız”, *Belgelerle Türk Tarih Dergisi* II/16 (Ocak 1969),s. 48-53.

⁴³ İnbaşı, *Üsküp*, s. 195 Z. Arıkan, *Osmanlı İmparatorluğu’nda İhracı Yasak Mallar (Memnu Meta)*, *Bekir Kütükoğlu’na Armağan*, İstanbul, 1998, s.305.

Tablo 1, Dokumacılık Sektörü

YILLAR	1489		1516		1520		1568		1570		1613	
Birimler	M	GM	M	GM	M	GM	M	GM	M	GM	M	GM
Bezzâz	14						1		1			
Cülah	6	1			1				1	1		
Derzi	5		6	4		4	3	25	1		4	28
Hayyat	38	4	15	1	8	1	7		2	3	8	
Hallaç	7				1		4		1		5	
Küllahdüz					1				1			
Keçeci	6				2		1		2			
Kazaz	2		5		1		1		1			
Ketenci							2		1		1	
Muytab	8		7		3		4		2		3	
Mutaf	2		1				8		12		6	
Pembedüz					1		1		3		2	
Keten-bâf			2									
Abacı	1		9	2	2		14	37	1	1	5	39
Kepenekçi	1											
Börkçü	1		1				1					
Bezci	4	1	1	1								
İpçi	2											
Elbiseçi	1											
Takyeci	9				2							
Torbacı								4				

İkinci meslek grubu ise, dericilik ve bununla ilgili kollarda çalışanlardır. Tahrir defterlerinde debağ, pabuççu, basmakçı, çizmeci, kavaf-köş, terlikçi, saraç, kırbaç takyadüz, mestçi gibi meslek kolları Filibe’de 1489-1613 yılları arasında şu şekilde kaydedilmiştir. 1489’da otuz bir, 1516’da sekiz, 1520’de on dört, 1568’de yirmi sekiz, 1570’de yirmi üç, 1585’de yirmi beş, 1613’de de otuz debağ bulunmaktadır. Debağcılıkla ilgili dikkati çeken husus Gayrimüslim kaydına rastlanmamış olmasıdır. Diğer bir husus da bu meslekte 1489 ila 1520 yılları arasında artışın olduğudur. Bu da şehirde dericiliğin önemli bir ticaret unsuru olduğunu göstermektedir. Nitekim şehirde bu meslek ismi ile anılan Debağ Hisari Mahallesi bulunmaktadır⁴⁴. Dericiliğin diğer kollarında çalışanlara da baktığımızda 1489 tarihinde otuz bir Müslüman, yedi gayrimüslim pabuççu, yirmi Müslüman basmakçı, iki Müslüman çizmeci, bir

⁴⁴ TD 65, vr. 51; TD 494, s. 520; TD 1001, s. 538; TD 648, s. 275.

kavaf Müslüman, bir terlikçi Müslüman, yirmi iki saraç Müslüman, bir kırbaç Müslüman olmak üzere toplam seksen yedi kişi olduğu görülmektedir. Bu mesleklerin 1516 yılındaki tahrir sayımlarında bir kısmının yer almadığı anlaşılmaktadır. Bu tarihe göre on Müslüman pabuçcu, iki Gayrimüslim pabuçcu, dört basmakçı, altı terlikçi, dokuz saraç ve bir de mestçi'nin bulunduğu görülmektedir. Yine 1520'de ise üç Müslüman pabuçcu, üç de Gayrimüslim pabuçcu, iki Müslüman terlikçi, beş köşker, iki Müslüman saraç, bir de mestçi bulunmaktaydı. 1516-1520 yılları arasında bu meslek mensuplarının sayısında 1489 tarihine oranla bir hayli düşüş olduğu görülmektedir. Bu düşüşü muhtemelen bu tarihlerde Osmanlı sefer hazırlığının doğu tarafına yapılmasından dolayı orduya nefer temini olmasındandır. Nitekim 1520 tarihli defterde⁴⁵ bu hususla ilgili bir kayıt bulunmaktadır.

1568'de bu mesleklerin sayısı, dokuz pabuçcu, altı basmakçı, dört terlikçi, altı saraç, bir takyêdüz, iki mestçi Müslüman ve beş pabuçcu, iki basmakçı, bir saraç Gayrimüslim olmak üzere toplam otuz altıya düşmüştür. 1570'de de bu sayı iki pabuçcu, bir basmakçı, bir terlikçi, altı saraç, on köşker ve iki tekyadüz olmak üzere toplam yirmi iki, 1585'de otuz altı kişidir. 1613'de bu meslek kollarında yeniden bir canlanma görmekteyiz. On pabuçcu, altı basmakçı, üç terlikçi, sekiz saraç, bir tekyadüz, iki köşker, iki mestçi Müslüman ve iki pabuçcu, bir basmakçı, bir saraç, Gayrimüslim olmak üzere toplam otuz altı kişi idi.

XVI. yüzyılın sonu ve XVII. yüzyılın başı itibariyle dericilik esnafı Tablo 2'de gösterilmiştir.

Üçüncü grupta yer alan mesleklerde şu şekildedir: Bu meslek grubu içerisinde pazarcı (bazargan-bazari) çerçi, dükkandar, haraccı, hace-tacir kuyumcu-zerger (altuncu) itar (lavantacı), çuhacı, kürkçü, üsküpçü, haffaf, ipekçi, doğancı, mağazaî kepekçi, kuşcu idi. Bu mesleği icra edenlerin sayısı 1489'da yetmiş Müslüman iki de Gayrimüslim iken; 1516'da on yedi ye düşmüş 1520'de on üç, 1568'de otuz, 1570'de yirmi, 1585'de otuz ve 1613'de otuz sekiz Müslüman üç de Gayrimüslim idi. Bu mesleklerle ilgili ticaret erbabının durumu Tablo 3'de yer almaktadır.

⁴⁵ MAD 519, s.76.

Tablo 2. Dericilik Esnafı

Yıllar	1489		1516		1520		1568		1570		1613	
	M	GM	M	GM	M	GM	M	GM	M	GM	M	GM
Debbağ	31		8		14		28		23		30	
Köşger					5				10		2	
Papuçcu	31	7	10	2	3	3	9	5	2		10	2
Başmakçı	20		4				6	2	1		6	1
Çizmeci	2											
Kavaf	1											
Terlikçi-Nali-	1		6		2		4		1		3	
Saraç	22		9	1	2		6	1	6		8	1
Kırbaç	1											
Takyadüz							1		2		1	
Mestçi			1		1		2				2	

Tablo 3. XV. ve XVI. Yüzyılda Ticaret Erbabı

Yıllar	1489		1516		1520		1568		1570		1613	
	M	GM	M	GM	M	GM	M	GM	M	GM	M	GM
Bazergan-					2		2		4		2	
Çerçi	5											
Dükkandar	13											
Haraccı					1				1			
Hace-									1		3	
Kuyumcu-	7		1		2		6	2	3	1	5	2
Itar	5											
Çühacı	3						2				2	
Kuşçu	1	1										
Kürkçü		1							1			
Üsküfçü	1								1			
Kepekçi	2											
Tacir-	2		4	1		1	3	2		5	3	
Haffaf			1				4		4		12	
Altıncı					1							
Mağaza-i									1			
Doğancı											1	
İpekçi	1						1					

Osmanlı Devleti'nde her şehrin yerli tüccarlarından başka diğer devletlerle yapılan ticari anlaşmalarda hukuki statü ve imtiyaz kazanmış yabancı tüccarlar da bazı merkezlere koloniler halinde yerleşerek imalat ve bunun yanı sıra ithalat ve ihracat işleriyle uğraşıyordu. Bu bakımdan en faal ticaret erbabı Raguzalı tüccarlar idi. Bu tüccarların Sofya, Varna, Silistre, Ruscuk, Şumnu gibi bölgelerde olduğu gibi Filibe'de de kolonileri vardı. Raguzalı tüccarların Osmanlı topraklarından ithal ederek Ancona, Venedik, Floransa, Cenova, Roma başta olmak üzere çeşitli yerlere pazarladığı tipik malları yün ve yünlü kumaşları, deri, ipek, pamuk, tütün, hububat, iyi cins ahşap ve balmumu idi⁴⁶. Avrupa ülkelerinden ihracat malı olarak da bazı kumaşlar, cam eşyalar, ilaçlar, sabun ve tuz gönderilmekteydi⁴⁷.

Balkan toprakları üzerinde Türk hâkimiyetinin kurulmasından sonra XV. yüzyılın sonlarına doğru Balkan halkları ile önceden kurduğu geleneksel bağları devam ettiren Raguzalılar Osmanlı Devleti'nin ekonomik hayatında önemli rol oynamışlardır⁴⁸. Raguzalılar'ın daha çok Filibe'den dokumacılık üzerine imal edilen ürünler üzerinde etkili oldukları görülmektedir⁴⁹.

Dördüncü kategoride taşımacılıkla ilgili meslekler belirtilmiştir. Bunlar da arabacı, atçı, bargir, deveci, hergeleci/eşekçi, katırcı, şütürban ve hamaldır. Bu meslekleri icra edenlerin sayısı, 1489'da dokuz Müslüman, altı Gayrimüslim, 1516'da dokuz Müslüman dört Gayrimüslim, 1568'de on sekiz Müslüman bir Gayrimüslim, 1570'de on sekiz Müslüman, 1585'de on sekiz Müslüman, iki Gayrimüslim ve 1613'de dokuz Müslüman bir Gayrimüslim şeklindedir. Bu veriler aşağıda tablo halinde gösterilmiştir.

Tablo 4. Taşımacılık Sektörü

Yıllar	1489		1516		1520		1568		1570		1613	
	M	GM	M	GM	M	GM	M	GM	M	GM	M	GM
Arabacı	7	6	1				6		4		2	1
Atçı-Bargir	1											
Deveci											3	
Hergele-	1		6		1		1				1	
Katırcı-			1		1	2	3	1	6		1	1
Şütürbân			1	4	4	2	5		7			
Hamal							3		1		2	

⁴⁶ V. Paskaleva, "Osmanlı Balkan Eyaletlerinin Avrupalı Devletlerle Ticaretleri Tarihine Katkı (1700-1800)" *IFM*, XXVII, No. 1-2 İstanbul, 1969, s. 37-74.

⁴⁷ Paskaleva, "Osmanlı Balkan Eyaletlerinin", s. 37-74.

⁴⁸ M. Cerebregu, "Development of Urbanization and Economic Activities in The Province of Kosova During The Ottoman Empire" (1389-1912), *V. Milletlerarası Türkiye Sosyal ve İktisat Tarihi Kongresi Tebliğler*, Ankara, 1990, s. 671.

⁴⁹ N. Todorov, "19. Yüzyılın İlk Yarısında Bulgaristan Esnaf Teşkilatında Bazı Karakter Değişimleri", *IFM*, XXVII/1-2, (1967-68), s. 2-3 ve Not 5.

Bu grup boyacı, dülger, mimar, neccar, taşçı, ustabaşı-usta, yapucu, meremmetçi, işçi ve kerpüçcüden oluşmaktadır. 1489'da bu mesleklerin toplam sayısı yirmi altı Müslüman iki Gayrimüslim olmak üzere yirmi dokuzdur. 1613'de bu sayı on Müslüman on bir Gayrimüslim olmak üzere yirmi birdir. Bunlar içerisinde ekseriyeti boyacı ve neccar (marangoz)ların teşkil ettiği aşağıdaki tabloda görülmektedir.

Tablo 5. Bina Yapımı ile İlgili Meslekler

Yıllar	1489		1516		1520		1568		1570		1613	
	M	GM	M	GM	M	GM	M	GM	M	GM	M	GM
Boyacı	13	2		1		1	3		1	1	2	
Neccar	2		2				5	10	5	1	2	10
Ustabaşı-				1							1	
Mimar	1						1					
Yapıcı					1				2		1	1
Dülger	6					1	2				1	
Meremmetçi						1						
İşçi	1											
Taşçı	2			1		1			1		2	
Bina	1											
Kerpüçcü	1											
Benna	2	1		1								
Sergtran	1				1							

Şehir mimarları şehirdeki benna, neccar, taşçı, kereste gibi inşaat işeri ile ilgili işleri yapan ehl-i hiref esnafından sayılan kimselerdir.⁵⁰ Filibe'de 1489 tarihinde bir mimarın olduğunu ve Haraccı Hazma Bali Mahallesi'nde oturduğu görülmektedir⁵¹.

Temizlik işleri ile ilgili meslekler ise; dellak, ferraş, hamami, hizmetkar, halayıkçı, kayyum, sabuncu, külhancı, kömürcü-ateşçi ve ocakçı idi. Kayıtlarda bu görevi icra edenlerin sayısı 1489'da yirmi altı Müslüman, bir Gayrimüslim olmak üzere toplam yirmi yedi iken; bu sayı 1613'de on dört Müslüman olarak görülmektedir.

Filibe'de temizlik işlerinde çalışan meslek sahibi kimselerin tahrirlere göre toplamı Tablo 6'da yer almaktadır.

⁵⁰ C. Orhonlu, *Osmanlı İmparatorluğunda Şehircilik ve Ulaşım Üzerine Araştırmalar*, Der. S. Özbaran, İzmir, 1984, s. 13.

⁵¹ TD. 26, s. 68.

Yiyecek ve bunların üretimi ve temini ile ilgili olan meslekler tahrir kayıtlarında şu şekildedir. Bakkal, tuzcu, bostancı, bozacı, börekçi-çörekçi, balıkçı, etmekçi, ikinci-zürrâ, fırıncı, helvacı, kassab, matbakçı, bakkal, sımakçı-tuzcu, çeltükçü, şerbetçi, tebbâh-aşçı, üzümçü, meyhaneci, şıracı, turşucu, mezeci, pirinççi, bağcı, şarabdar, simidî, uncu, pastacı, habbaz idi. Bu mesleği icra edenlerin sayısı 1489’da seksen üç Müslüman, sekiz Gayrimüslim olmak üzere toplam doksan bir iken, 1613’de doksan yedi Müslüman, altı Gayrimüslim olmak üzere yüz üç kişi idi. Bunların sayısında 1568 yılından

Tablo 6. Temizlik Sektörü

Yıllar	1489		1516		1520		1568		1570		1613	
	M	GM	M	GM	M	GM	M	GM	M	GM	M	GM
Dellak	4		6		11		4		7		2	
Ferraş									2			
Hamami	2		1				5		3		4	
Hizmetçi	9		1									
Kayyum	1				1		1		2		1	
Sabuncu	10		1		1		4		10		6	
Külhancı		1									1	
Kömürcü				1		1						
Ocakçı									4			

itibaren artış olduğu görülmektedir. Bu mesleklerin içinde sayı bakımından en fazla olanlar ise çeltükçü, bakkal, kasab ve bostancı idi. Filibe’de yiyecek ve diğer sektörde çalışanların içerisinde Rumeli Beylerbeyi ordusu için yazılan 27 Receb 975 tarihli bir hükümde “Bir nefer kasab, bir nefer aşçı, bir nefer ekmeççi, bir bakkal, bir çukacı ve bir attar ve bir saraç, bir pabuççu, bir kazaz, bir derzi ve bir hallaç, bir hasırcı, bir demirci, bir semerci, bir eskici, bir mumcu, bir nalband, bir nalçacı, Rumeli askeri için ihraç edüp gönderesin hükmü şerif gönderilmiştir”⁵² kaydı yer almaktadır. Yine 26 sefer 976 tarihli bir hükümde de Filibe’nin bakkalları, attarları ve bostancıları, sabuncu ve tuzcularının yamak yazılmalarına dair bir bilgi yer almaktadır⁵³.

Bir diğer önemli yiyecek maddesi pirinçdir. Filibe ve civarına pirinç’in XV. yüzyılda “Kara Reis” isimli bir Türk sipahisi tarafından Mısır’dan getirildiği kaynaklarda zikredilmektedir⁵⁴. Bu mamulün üretiminin geliri ile ilgili görevli, Filibe nazırı idi. 1489’da iki, 1570’ ve 1613’de bir nazır kaydına

⁵² MD. V 1040, s. 395.

⁵³ MD. XIX, 188, s. 85.

⁵⁴ Balkanlı, *Şark-ı Rumeli*, s. 102.

rastlanmıştır.⁵⁵ Filibe çeltük üretiminde önemli bir yere sahiptir. Evliya Çelebi'nin ifadesiyle⁵⁶ "Şeh dane has, beyaz pirinci yetişir bir çeşidi de kırmızıya çalar, ama lezzette Mısır'ın Freskun, Menzile, Perembal, Dimyat pirincinden ziyade su götürüp gayet leziz ve hoş yemesi olur. Cenab-ı Hak bu ovaya öyle bir bereket vermiştir ki, İstanbul'a Mısır'dan pirinç gelmesi Filibe pirinci yeter" diyerek önemine vurgu yapmaktadır. Pirinçin Filibe'den İstanbul'a sevk edilmesine ilişkin bir hükümde Tekfur dağında pirinç yüklü gemilerin burada satışının yapılması yasaklanıp İstanbul'a sevk edilmesi istenmektedir.⁵⁷ Pirinç üretiminin yılda Filibe yöresinde 3.400.000 akçe gelir getirdiği kaydedilmektedir.⁵⁸ Bu da gösteriyor ki Osmanlı Devleti'nin XVI. yüzyılda pirinç üretiminde Filibe büyük bir ihtiyacı karşılamakta ve hazine için önemli girdi sağlamaktadır.

Yiyecek sektöründe yer alan Müslim ve Gayrimüslim tebanın durumu aşağıdaki tabloda toplu olarak gösterilmiştir.

Tablo 7. Yiyecek Sektörü ve Çalışanlar

Yıllar	1489		1516		1520		1568		1570		1613	
Birimler	M	GM	M	GM	M	GM	M	GM	M	GM	M	GM
Tuzcu					1							
Bostancı		1		1	1	1	2		1	1	1	
Bozacı	1	2	1		1	1	1					
Bürcev-Çörekçi	1				1							
Balıkçı	1				1	1	1	1				
Etmekçi	8	1					6		1	-	6	
Ekinci-Zürrâ							2				5	
Fırıncı							1					
Helvacı	11		1		3		3		5		4	
Kassab	23		5		6		3	1	6		4	1
Matbahçı	1											
Bakkal	31		11		9		12		5		10	1

⁵⁵ TD. 26 s.65,72; Bu defterin kaydına göre 2 nazır bulunmaktadır. Biri Hacı Davut Mahallesi'nde diğeri Veled-i Şakiran Mahallesi'nde oturmaktaydı. TD, 494 s. 524'de bir nazır kaydı yer almakta ve Koçi Hüseyin Mahallesi'nde ikamet etmektedir. TD. 648 s. 277'de İdris Hoca Mahallesi'nde bir nazır bulunmaktadır.

⁵⁶ Seyahatname, III-IV s. 296-303.

⁵⁷ İstanbul zahiresi için gelen kara üzüm ve Filibe'den gelen pirinç yüklü gemilerin mallarını Tekfur Dağı'nda satmalarına izin verilmeyip İstanbul'a gönderilmesine, 18 Rebiyülahir, sene 976; 7 Numaralı Mühimme Defteri, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü yay. No. 37, Ankara, 1999, s. 113.

⁵⁸H. İnalçık, "Rice Cultivation And The Çeltükçi-Re'âyâ System In The Ottoman Empire" Turcica XIV (1982), s. 69-141.

Simakçı-Tuzcu	9											
Çeltükçü	1		35		64		60		61		61	
Şerbetçi	3		1		3		1				1	
Tabbah-Aşçı	1				1		9		3			
Üzümcü	1											
Meyhaneci				2		2		2		2		2
Şıracı	3											
Turşucu	1	1						14				2
Mezeci		1										
Pirinççi		2										
Bağcı			1		4		2		2		3	
Şarapdar			1									
Simidi									1			
Uncu									1			
Pastacı										3		
Habbâz	8		1		2	1	7		8		7	

Metal üretimi ve bununla ilgili alet imalatı üzerine çalışan meslekler ise; demirci, çanak-çömlekçi, çilingir, harrat, çıkırıkçı, kılıççı-kalkancı, keresteci, çarkçı, semerci ve okçu-tirgerdir. Bu mesleklerle uğraşanları kendi içinde dört gruba ayırmak mümkündür; demir içermeyen madenleri işleyenler, değerli metalleri işleyenler, demircilik işiyle uğraşanlar ve kesici alet yapımıyla uğraşanlar. Bunların içinde yirmi çeşit meslek icra edildiği görülmektedir. 1489'da kırk üç Müslüman ve yedi Gayrimüslim olmak üzere elli kişi idi. 1613'de ise bu sayı oldukça azalmış üç Müslim ve dört de Gayrimüslim olmak üzere yedi kişiye düşmüştür. Yıllar itibariyle bu mesleklerin dağılımı aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo 8. Alet İmalatı ile İlgili Meslekler

Yıllar	1489		1516		1520		1568		1570		1613	
	M	GM	M	GM	M	GM	M	GM	M	GM	M	GM
Birimler												
Demirci	6							1				1
Bıçakçı	1											
Bevvab-Kapıcı	2						2					
Çıkırıkçı-Harrat	3						1			1		

Çilingir	4											
Çanak Çömlekçi	5	4	2					2				
Dübekçi	1											
Nakkaş		1	1									
İskemleci		1										
Bakracı	3											
Kılıccı Kalkancı	4						1					
Kazancı	1						2				2	
Haddad	2								2			
Kaşıkcı Kuşakçı							2				1	
Okçu-Tirger	2		1				1		1			
Semerci	2	1	1			2		3	2	1		3
Topçu	1		1				2		1	1		
Yorgancı										1		
Nalçacı	1						2					
Kovacı	1						1					
Çarkçı	3				1		2					
Baltacı	1						1					
Keresteci	3											
Macuncu	1											
Bizci-Mızrakçı	1		1			1						

Bu meslekler dışında Filibe şehrinin zenginliğine işaret eden önemli bir grup da celeb meslek grubu idi. Celeb olanların aynı zamanda başka bir mesleğinin de bulunduğu kayıtlarda görülmektedir. Bunların İstanbul ve ordunun et ihtiyacını karşılamak üzere zengin bir zümre olduğu ortaya

çıkılmaktadır.⁵⁹ Nitekim 10 Şaban 975 tarihli bir hükümde "Filibe'deki Celebkeşan ile Filibe'den alınan koyunların miktarına dair, Filibe kadısına hüküm ki defter gönderüp tahtı kazanda vaki olan Celebkeşan defterde cümle yirmi beş bin yüz on beş koyun olup altı bin iki yüz on dokuz koyun irsal olunup on sekiz bin sekiz yüz doksan altı koyun bâki kaldığı ilâm olunup zikrolunan bâki koyunu muaccelen ihraç ettirüp asla baki komayup bi kusur sürücülerini ile mahrus-i Edirne'ye irsal ve isal itmek babında ihdam ve ihtimam idüp ihmal ve müsaheleden hazer eyliyesin hususu mezbur ehemmi umurdandır. Bizzat mukayyed olup şöyle ki ihmal idesin azluk konulmayup gereği gibi muatep olursun"⁶⁰, denilerek celep miktarını ve önemini ortaya koymaktadır. Tahrir kayıtlarında Filibe'de 1489'da bir celep Müslüman kişi varken bu sayı 1568'de yirmi üç Müslüman sekiz Gayrimüslim toplam otuz bir; 1570'de on beş Müslim on bir Gayrimüslim toplam yirmi altı, 1585'de yirmi üç Müslüman yedi Gayrimüslim toplam otuz ve 1613'de on altı Müslim ve yedi Gayrimüslim olmak üzere toplam yirmi üç kişi olmuştur.

Şehirde diğer üretim meslek kollarını da şu şekilde sıralamamız mümkündür. Attar, berber-ser-traş, çıracı, dellal, değirmenci, esirci, eskici, kalaycı, hasırcı, kilerci, mumcu, nalband, otlukçu, türbedar v.s.

Bu meslek sahipleri arasında 1489'da seksen bir Müslim yedi Gayrimüslim bulunmaktaydı. 1613'de bu sayı yetmiş altı Müslim on bir Gayrimüslim olarak kaydedilmiştir. Müslüman meslek sahiplerinde azalma olurken Gayrimüslim mesleklerde artma olduğu görülmektedir. Bu meslek sayısının fazla olması şehrin iktisadi yapısının zenginliğine işaret etmektedir.⁶¹

Bu meslek grupları da IX. ve X. tablolarda yer almıştır. Görüleceği üzere meslek gruplarının birbirine oranını sağlarken, Müslüman ve Gayrimüslim meslek erbabı arasında mukayese etme imkânı verebilmektedir.

Tablo 9. Meslek Guruplarının Birbiriyle Mukayesesi

Yıllar	1489		1516		1520		1568		1570		1585		1613	
	M	GM	M	GM	M	GM	M	GM	M	GM	M	GM	M	GM
Attar	6		3		1		14		13		14		15	
Berber-sertraş			5				11		4		10		8	
Çıracı	2													
Dellal	12		3				2		6		2		2	
Değirmenci	2				1									
Esirci	1						1		1		1			

⁵⁹ İnalçık, *Bulgaria*, s. 1303.

⁶⁰ Refik, *Türk İdaresinde*, s. 13-14.

⁶¹ Todorov, *La ville Balkanique*, s. 190.

Eskici	2		1					2					
Yazmacı	2												
Küreci								1	1				
Kalaycı	3		1		1		3	1	2		2	1	2
Hasırcı	1												
Kireşçi Kiremitçi	1	1					2	1	1		2	1	2
Kilerci			1		1				2				
Mumcu			1										
Nalband			1				26		13		25		22
Otlukçu- Çayırçı									1				
Türbedar									3				
Çıracı							1		1		1		
Korucu	1						8		2	1	8		8
Sağımçı	1						1		1		1		1
Rençber									3				
Dirgir									3				
Kürsücü									1				
Keseci									1				
Pervane					1				1				1
Gececi									1				
Tabakçı													3
Talimci													1
Tayacı													1
Kolcu													1
Talebe							1						1
Balyeci													1
Dolapçı													1
Pirpirici													1
Balcı					1								
Sığırcı			1										

Tablo 10. Diğer Meslek Gurupları

Yıllar	1489		1516		1520		1568		1570		1585		1613	
Birimler	M	GM	M	GM	M	GM	M	GM	M	GM	M	GM	M	GM
Sucu	3						1		1		1			
Çırçır	1						1				1		1	
Kefedüz							2		1		2		2	
Alafî			1				1				1		1	
Kürekçi	2	3		1		6		1				1		
Taycı								2				2		2
Ağcı								1		1		1		
Saka	6	1	2		1			1	3			1	1	1
Ahuri			1		1									
Postacı								1				1		1
Çavuş								2				2		1
Tuzakçı	1							1				1		1
Yuvacı			1											
Meracı	1													
Mahreme	1													
Yüzlükçü			1											
Çoban	1									1				
Köçek	3													
Cellat	1		1											
Yaycı	1													
Nişancı	1													
Mücellit		1												
Ellici					5		4							3
Mirzandüz					3									
Eşgüncü	1		1	1										2
Musalli							6		3		6		5	
Kavakçı							2				2			
Güreşçi							1				1		1	
Bazdar					1	1	4		1		4		4	
Yarımcı	1									1			1	
Burçek			2											
Pâsbân	8													
Azadlık	1		9											
Zindancı	1													
Damcı	1													
Tabakçı	1													
Diremci	1													
Bayrakçı	1													

Mektebbaşı					1									
Kandilci	1													
Bedelci	1													
Kasiyelü			1											
Gazgani	2													
Lokmacı	1													
Aygırcı	1													
Sağır							1		2		1		2	
Pirkür									1					
Kepeci									1				1	

Filibe şehir merkezinde askeri ve dini görevleri yerine getiren görevli meslek grupları da aşağıda yer alan Tablo 11’de gösterilmiştir. Bu görevliler içerisinde yamak, voynuk, ulakçı ve menzilciler sayı bakımından ilk sırayı aldıkları kayıtlardan anlaşılmaktadır. Dikkati çeken önemli bir husus, bu görevliler aynı zamanda bir meslek sahibi idiler. Bunların dışında ilk tahrir olarak ele aldığımız 1489⁶² tarihli kayıta da Hıdır Mustafa ve Yusuf (azad edilmiş) adı ile Hacı Mesud Mahallesi’nde üç ahi unvanı taşıyan kimseye rastlanmıştır. XV. yüzyılın sonuna kadar mevcut varlığı devam eden ahiliğin Filibe’de aba yapıcılığı üzerinde çalıştıkları ve kurucusunun “Ahi Baba” olduğu⁶³ anlaşılmaktadır.

Tablo 11. Askeri ve Dini Görevliler

Yıllar	1489		1516		1520		1568		1570		1585		1613	
	M	GM	M	GM	M	GM	M	GM	M	GM	M	GM	M	GM
Baştine		1				4		5		5		5		5
Yamak			18	-		4	3	17	6	2	3	15	3	25
Ulakçı					44		9		44		44		9	2
Akıncı					19									
Ahi	3													
Menzilci			1		19		14	4			14	4	38	3
Papas		2				1		2		1		2		2
Sais-i							2				2		2	
Ser-asesan					1		1				1		1	

⁶² TD. 26 s. 69.

⁶³ Todorov, *The Balkan City*, s. 109.

Mutak						10		4		10		6	
Mütevelli						3		4		3			
Mevlevi						1				1		1	
Mezbaha-i hasa						1				1		1	
Seyid Sipahi						1				1			
İstabl-ı hasa							2				2		
Muharrir						1					1		
Ser-bölüğü hasa						1					1		
Yetim						1					1		
Malkoç						1					1		
Müflis						3							
Azad Edilmiş						1					1		
Hafız						1					1		
En'am												1	
Mülazım												4	
Odabaşı								3					
Cabi								2					
Şehirbaşı				1									
Danışmend				1									
Bâcdar	1		1		1	2		3		2		2	
Kethüda			1		3	2				2		2	
Köprücü	1				1	1	1		1	1	1	1	8

Bu dönemde belirlenen meslek grupları ve üreticileri şehirdeki ekonomik faaliyetlerin büyük bir bölümünü karşılamaktaydı. Bu meslek grupları arasında en yaygın olanı alım-satım ile uğraşan tacirler manavlar ve bakkallardı. Dolayısıyla şehrin üretim kollarından elde edilen vergi oranlarına baktığımızda tahrir kayıtlarında 1489'da⁶⁴ tahıl (arpa, buğday) üretimiyle ilgilenen 2.400 akçe vergi ile birinci sırayı almaktadır. Bu vergi miktarı 1516'da⁶⁵ 2480 akçe

⁶⁴ TD. 26, s. 82.

⁶⁵ TD. 77, s. 560.

1520'de⁶⁶ 2480 akçe, 1568'de⁶⁷ 1280 akçe, 1570'de⁶⁸ 1600 akçe, 1585'de 1280 akçe, 1613'de⁶⁹ 1280 akçe idi. İlk tarihlere nazaran son tahrirlerde bu vergi gelirinde bir düşüş söz konusudur. Üzüm üretimi, çayır-çimen ile uğraşanlardan alınan vergi, sebze-meyve üretim, arıcılık, değirmen ve ser-asesan (bekçi) vergileri Tablo XII'de tahrir kayıtlarına göre sıralanmıştır. Tablolardan da anlaşılacağı üzere Filibe şehrinin vergi gelirleri ilk kayıta 80.071⁷⁰ akçe iken 1520 yılında bu miktar 94982 akçeye yükselmiştir.

XII. Tablo Filibe şehrinin 1489-1520 yılları arasındaki gelir çeşitlerini göstermektedir. Bu vergi geliri 1530 tarihli Kanuni dönemi icmal defterinde değişmiştir. "Mahsulat-ı bazı nefsi-i şehir Filibe el-mezbur" başlığı altında şehrin merkez gelirleri başlık altında "mahsulat-ı bazı mukataat" şeklinde kayıt edilmiştir. Bu kayıtların 1568⁷¹ 1570⁷², 1585⁷³, 1613⁷⁴ tarihli tahrir defterlerinde de yer aldığı görülmektedir.

1530 tarihli⁷⁵ Filibe kazası gelirleri "hasıl-ı padişah-ı alem-penâh" ifadesiyle 1.290.168 akçe padişah hassı olarak tahsis edilmiş ve "hasıl-ı hazret-i Ayaz Paşa" içinde "mahsul-i niyabet-i Filibe ve resm-i arûze ve nisf niyabet sipahiyan vilayet-i mezbur ve resm-i asesân ve hassa-i sazlık ve çayır-ı emrudluk ve İспенçe-i gebran çingeneyan nefsi-i şehir-i ihzar ve beytül'mal ve mal-ı gaib ve mal-ı mevkuud ve yave ve gaçgun ve gayri fi sene" kaydıyla da şehirdeki bazı ürünler ve bunun yanı sıra bekçi, cizye gibi gelir kalemlerinden 31.723 akçenin Ayaz Paşa'nın tasarrufundan tahsis edildiği anlaşılmaktadır.

Şimdiye kadar Filibe'nin meslek kolları ve bunların üretime katkılarını ortaya koymaya çalıştık. 1489-1613 tarihleri arasında yaklaşık 125 yıllık bir dönemde şehirdeki meslek gruplarının birbirlerine (%) oranı Tablo 13'de verilmiştir.

⁶⁶ MAD. 519, s. 24.

⁶⁷ TD. 65, vr. 50.

⁶⁸ TD. 494, s. 532.

⁶⁹ TD. 648, s. 287.

⁷⁰ Defterde toplam 79.901 olarak kaydedilmiştir.

⁷¹ TD. 65, vr. 81.

⁷² TD. 494, s. 559.

⁷³ TD. 1001, s. 545.

⁷⁴ TD. 648, s. 285.

⁷⁵ TD. 370, s. 86.

Tablo 12. Şehrin Bazı Gelirleri

1489-1520 Tarihleri Arası Şehrin Bazı Ürünlerden Elde Ettiği Gelir (Mahsulat-ı nefis-i Filibe)	1489	1516	1520
Kendüm müd. 10 kıymet	1200	1200	1200
Cev ve gayrihi 15 müd kıymet	1200	880	880
Resm-i Dolab 1520'de 180x3	400		450
Asiyâb 12 bab	360	270	270
Hassa-i çayır-der kurb-ı şehir fi sene	1000	2000	1500
Öşr-i bağat-ı Müslüman	2000	2713	1890
Öşr-i Bostan	100	230	150
Resm-i kovan	250	180	180
Hasıl-ı sazlık ve çayır emrudluk.	400	1400	1000
Öşr-i bağat-ı cevz 40 kıymet	320		
Resm-i Dalyan	100	320	320
Ispençe	2185	2323	1953
Hasıl-ı Resmi ser-asesân bed'e'l-harc	2556	6000	2600
Bacı pazar ve niyabet ve aruşâne ve resm-i fıçı ve ispençe çingeneyan ve nısf niyabet timar-ı Sipahiyan nahiye-i Filibe gayriler yüz hane fi sene	68.000	68470	68480
Niyabet-i şehir maa resm-i aruse		10000	10000
Öşr-i mercimek		20	18
Öşr-i Burçek		20	20
Öşr-i Bağat-ı Gebran		1360	1286
An hasıl-ı dökmeçiyân		120	120
Nısf-ı niyabet sipahiyan yuvacı Filibe		2000	1800
Nısf-ı ispençe çingeneyan 36 nefer		900	875
Hasıl-ı cem'an	80.071	100.904	94982

Tablo 13. 1489-1613 Filibe Şhrinde Mesleklerin Oranı

Meslekler	1489	%	1516	%	1520	%	1568	%	1570	%	1585	%	1613	%
	%		%	%	%	%	%	%	%	%	%	%	%	%
Dokumacı	112	19.6	51	22	27	12.2	72	15.5	33	9.6	71	15.8	101	22.2
Derici	116	20.4	40	17.4	27	12.2	64	13.8	45	13	64	14.2	66	14.6
Ticaret	38	6.7	6	2.6	6	2.7	22	4.7	21	6.2	22	4.9	30	6.6
Taşımacılı	15	2.6	13	5.7	10	4.6	19	4	18	5.3	19	4.2	11	2.4
Bina yapımı	32	5.6	6	2.6	5	2.3	22	4.7	11	3.2	22	4.9	20	4.4
Temizlik	27	4.8	10	4.3	14	6.4	14	3	28	8.2	14	3.1	14	3
Yiyecek	104	18.3	60	25.9	103	46.8	128	27.5	100	29	128	28.3	108	23.8
Alet imalı	48	8.5	7	3	4	1.9	21	4.5	12	3.5	10	2.2	7	1.6
Diğerleri	77	13.5	38	16.5	24	10.9	103	22.2	76	22	101	22.4	97	21.4
TOPLAM	569		231		220		465		344		451		454	

IV. Sonuç

Sonuç olarak, Filibe üretim alanında Osmanlı Devleti'ne önemli bir oranda vergi sağlarken öte yandan üreticilerin çok ve çeşitli gruplardan oluşması şehri bir üretim ve ticari merkez haline getirmiştir. Filibe'de üretilen ürünler hem şehrin ihtiyacını karşılamakta hem de diğer pazarların ihtiyacını gidermekteydi.

İncelediğimiz tahrir kayıtlarında Müslüman halkın büyük bir çoğunluğu ekonomik yaşama aktif şekilde katılmış ve mesleklerinde uzmanlaşmak için uzun bir sabır göstermişlerdir. Bu bakımdan, Filibe'de yaşayan halkı göçebe diye tanımlamak mümkün değildir. Osmanlı iskân politikası gereği XIV. yüzyılın ortalarında başlayan ve XVI. yüzyılın sonuna kadar devam ettiği anlaşılan bu süreçte, Filibe'ye yerleşen Müslüman Türkler kendi el sanatlarını ve bu sanatlarla ilgili üretim malzemelerini şehre getirmişlerdir.

Abstract: Filibe, having history of 5000 years, was exposed to crusades, became a conflict between Byzantium and Bulgarian princedoms and nearly was destroyed before the Ottoman sovereignty. Filibe has been an important centre in terms of economical and commercial aspects, after the Ottoman conquest. The mosques, covered bazaars and imarets are important institutions in commercial life and in the formation of Ottoman cities. Filibe, located on the important commercial roads, is a transit trade and active production centre in the 15th and 16th centuries. Job associations and artistic branches produce goods for the markets in the cities and countries. This study identifies jobs and these job-holders by analysing tahrir records and classifies these jobs and holders into groups.

Key Words : Filibe, economical life, trade, job-associations, art, tahrir, hostels, mosque, covered bazaars.

Kaynakça

- 7 Numaralı Mühime Defteri (975-976/1567-1569), Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, Yay. No:37, Ankara 1998, II, 22.
- Altınay, A. Refik, *Türk İdaresinde Bulgaristan (973/1255)*, İstanbul, 1989.
- Andreasyan ,H. D., *Polonyalı Simeon'un Seyahatnamesi 1608-1619*, İstanbul, 1964.
- Arıkan, Z., *Osmanlı İmparatorluğu'nda İhracı Yasak Mallar (Memnu Meta), Bekir Kütükoğlu'na Armağan*, İstanbul, 1998.
- Arslan, H., *XVI. yüzyıl Osmanlı Toplumunda Yönetim, Nüfus, İskan, Göç ve Sürgün*, İstanbul, 2001.
- Aşık Paşa Tarihi*; İstanbul, 1332.
- Ayverdi, E. H., *Avrupa'da Osmanlı Mimari Eserleri, Bulgaristan, Yunanistan, Arnavutluk IV*. İstanbul, 2000.
- Balkanlı, A.Kemal. *Şark-ı Rumeli ve Buradaki Türkler*, Ankara, 1986.

- Barkan, Ö.L., “Osmanlı İmparatorluğu’nda Bir İskan ve Kolonizasyon Metodu Olarak Sürgünler” (I) *IFM*, XI/1-4 (İstanbul Ekim 1949-Temmuz 1950), Başbakanlık Arşivi,
- Canay, Philippe duy Frasca, *Le Voyage du Levant*, Geneve 1980,
- Cerebregu, M., “Development of Urbanization and Economic Activities in The Province of Kosova During The Ottoman Empire” (1389-1912), *V. Milletlerarası Türkiye Sosyal ve İktisat Tarihi Kongresi Tebliğler*, Ankara 1990,
- Dernschwam, H., *İstanbul ve Anadolu’ya Seyahat Günlüğü*, çev. Yaşar Önen , Mersin, 1992.
- Ergenç, Ö., “Osmanlı Şehrinde Esnaf Örgütlerinin Fiziki Yapıya Etkileri”, Türkiye’nin Sosyal ve Ekonomik Tarihi (1071-1920), Ankara, 1980.
- Evliya Çelebi, *Seyahatname, III.-IV.*, İstanbul, 1979.
- Evren, B., *Osmanlı Esnaftı* , İstanbul, 1999.
- Eyice, S., “Bedesten” *DİA V*, 302-311.
- Gökbilgin, M.T., “Kanuni Sultan Süleyman Devri Başlarında Rumeli Eyaleti , Livaları, Şehir ve Kasabaları”, *Bellekten XX*, Ankara, 1956,
- İnalçık, H., “ Bursa, XV. Asır Sanayi ve Ticaret Tarihine Dair Vesikalar”, *Bellekten XXIV/93* (1960),
- , “Osmanlı İmparatorluğunun Kuruluş ve İnkişafı Devrinde Türkiye’nin İktisadi Vaziyeti Üzerine Bir Tetkik Münasebetiyle”, *Bellekten*, XV (1951),
- , “Rice Cultivation and The Çeltükçi-Re’âyâ System In The Ottoman Empire” *Turcica*, XIV (1982),
- , *The Otoman Empire The Classical Age, 1300-1600*, London, 1973.
- , XV. Asır Türkiye İktisadi ve İçtimai Tarihinin Kaynakları, *İFM, XV*. (İstanbul, 1953-54),
- İnbaşı, M., *Osmanlı İdaresinde Üsküp Kazası, (1455-1569)*, Basılmamış Doktora Tezi, Erzurum, 1995.
- Jirecek, C., *Das fürstentum Bulgarien*, Prag-Wien-Leipzig, 1981.
- Kiel, M., “Bulgaristan’da Eski Osmanlı Mimarisinin Bir Yapıtı, Kalegerevo-Novazagora’daki Kıdemli Baba Sultan Bektaşî Tekkesi”, *Bellekten XXXV/137* (Ankara, 1971),
- Kuyud-ı Kadime Arşivi Tapu -Tahrir Defteri : 65.
- Kütükoğlu, S., Asakir-i Mansure-i Muhammediyye Kıyafeti ve Malzemesinin Temini Meselesi”, Doğumunun 100. Yılında Atatürk’e Armağan (İstanbul, 1981),
- Maliyeden Müdevver Defter (MAD) : 519.
- Mehmet Neşri, *Kitab-ı Cihan-nüma, I*, haz. F.R.Unat- M. A.Köymen Ankara, 1995.
- Mühime Defterleri (MD) : V/1040, XIX/188.
- Orhonlu, C., *Osmanlı İmparatorluğunda Şehircilik ve ulaşım üzere Araştırmalar*, Der. Salih Özbaran, İzmir, 1984.

- Paskaleva, V., "Osmanlı Balkan Eyaletlerinin Avrupalı Devletlerle Ticaretleri Tarihine Katkı" (1700-1800) *IFM*, XXVII, No. 1-2 İstanbul, 1969
- Peev, H.D., "Golemiyat Bezistan u Plovdiv" Godişnik Naroden Arheologiski Muzey Plovdiv, I (NAMP, 1) Plovdiv, 1948
- Sahillioğlu, H., "XVII. Yüzyılın Ortasında Sırma Keşlik ve Altın-Gümüş İşlemeli Kumaşlarımız", *Belgelerle Türk Tarih Dergisi* II/16 (Ocak 1969),
- Salname-i Edirne* 1291 13/2
- Tapu Kadastro Genel Müdürlüğü,
Tapu- Tahrir Defterleri (TD) : 26, 77, 370, 494, 1001, 648.
- Tebly, K., *Dersaadette Avusturya Sefirleri*, çev. Selçuk Ünlü, Ankara, 1988.
- Todorov, N., "XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Bulgaristan Esnaf Teşkilatında Bazı Karakter Değişmeleri", *IFM*. XXVII/1-2 (İstanbul, 1969).
- , "19. Yüzyılın İlk Yarısında Bulgaristan Esnaf Teşkilatında Bazı Karakter Değişimleri", *IFM*. XXVII/1-2, (1967-68), s.2-3 ve Not 5.
- , *La Ville Balkanique aux. XV-XIX*, Bucarest, 1980.
- , *The Balkan City 1400-1900* London, 1983.
- Tuğlacı, P., *Bulgaristan ve Türk Bulgar İlişkileri*, İstanbul, 1984.
- Tuleçkov, N., "Kranipitnata Arhitektura na Kısnoto Srednovekovie", *Bulgarsko Arhitekturno Nasledstvo* (Sofiya, 1994),
- Tuncel, M., "Türk Mimarisi'nde Bulgaristan'daki Bedesten Binaları", *Balkanlarda Kültürel Etkileşim ve Türk Mimarisi Uluslar arası Sempozyumu Bildiriler* (17-19 Mayıs 200) II,
- Yerasimos, S., *Les Voyageurs, Dans L'Empire Ottoman (XIV-XVI.Siecles)*, Ankara, 1991.